

דיני הביטול בתערובת חמץ,

לענין אכילת התערובת בפסח

ערך: שאול סילם

בש"ע¹ נפסק: חמץ בפסח אוסר תערובתו בין במינו בין שלא במינו, **במשהו**, אפילו בהנאה. וע' בש"ע אדמו"ר² שכתב את טעם חומרת חז"ל זו: כיון שהחמירה בו תורה **לענוש כרת ולעבור עליו בבל יראה ובל ימצא**, ובני אדם מחמת **שהן רגילין בו כל השנה**, הן קרובין לשכחה, לפיכך החמירו בו חכמים שאוסר תערובתו במשהו, בין באכילה בין בהנאה, בין שנתערב יבש ביבש ... ובין שנתערב לח בלח³.

אך כל זה, כאשר התערובת נעשתה בפסח. **לגבי תערובת שנעשתה לפני פסח**, נחלקו הפוסקים, וכדלהלן:

דעת הפוסקים הספרדים:

1. בש"ע⁴, איתא: אם נתערב החמץ קודם פסח ונתבטל בס', **אינו חוזר ונעור בפסח לאסור במשהו**, ויש חולקים.

השאלה נידונה בספרי רבותינו הראשונים. הדעה המקילה היא דעת הראב"ד והר"ן והסמ"ג והתרומה והמרדכי בשם ר"ת והר"י, ורבינו שמחה ורבי יעקב מקורביל והארחות חיים ורבינו פרץ והריטב"א והרא"ה ורש"י והרא"ש והטור והסמ"ק וההגהות מיימוניות וספר המכתם והמאירי והרשב"ץ – והוא **שלא כדעת הרמב"ם והרשב"א**.

2. וע' בחזון עובדיה פסח⁵, שהלכה כשיטה המקילה, כי קיימא לן שסתם ויש אומרים, **הלכה כסתם**.

3. וע' בביאור הלכה⁶, שכתב, **לשיטה זו** (המקלה): ודע דמה שכתב המחבר: ונתבטל בששים, נקט הציור לענין דבר לח שביטולו בששים - **וה"ה לענין יבש שנתערב**, וכמו שהוכיח הא"ר מתשובת הרשב"א סימן תפ"ה. **ואפילו אם נתבטל רק חד בתרי**. כן מוכח ממ"א סק"א, והוא פשוט. וע' להלן שכך ג"כ דעת שו"ע אדמו"ר **לשיטה זו**⁷.

¹ סי' תמ"ז ס"א.

² סי' תמ"ז ס"א, ע"פ דברי הרמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"א ה"א.

³ אך בלאו הכי, הרי "כל איסורין שבתורה שנתערבו, אינן אוסרין תערובתן אלא כדי ליתן טעם בתערובת, דהיינו עד ששים" – שו"ע אדמו"ר שם.

⁴ סי' תמ"ז סע' ד'.

⁵ עמ' ק"א.

⁶ סי' תמ"ז ד"ה ונתבטל בששים.

⁷ סי' תמ"ז ס"ח, שכתב: ואם נתערב יבש ביבש, נתבטל ברוב, כמו בשאר איסורין.

4. וע' בשו"ע⁸ שמה שבטל החמץ לפני פסח, היינו אפילו בע"פ אחר חצות, וז"ל: **חמץ שנתערב משש שעות עד הלילה, אינו אסור במשהו**, אלא דינו כשאר איסורין. והטעם לכך שעד הלילה לא החמירו חז"ל, כתב אדמו"ר הזקן⁹: כיון שאין בו כרת (עד הלילה).

דעת הפוסקים האשכנזים:

5. על דברי השו"ע הנ"ל¹⁰, כתב הרמ"א: ונוהגים **כסברא הראשונה בכל תערובות שהוא לח בלח**¹¹, ומיהו בדבר יבש שנתערב, או שיש לחוש לתערובת, כגון פת שנפל ליין אף על פי שנטלו משם, אסור בפסח¹², דחיישינן שמא נשאר בו פירורין ונותנין **טעם בפסח**¹³.

6. אך בערב פסח אחר חצות, יבש ביבש בטל ברוב¹⁴, כמו בשאר איסורין¹⁵.

7. ובטעם החילוק בין לח בלח לבין יבש ביבש, כתב המגן אברהם¹⁶ שהוא מפני שביבש **ביבש, החמץ בעין**.

8. והביאו הפוסקים פתרון לחשש שמא נשאר פירורי לחם ביין, וז"ל אדה"ז¹⁷: פרוסת פת שנפל ליין צונן, אע"פ שנטלה משם קודם הפסח, מכל מקום יש לחוש שמא נתפררו ממנו פירורין דקין ונשארו בתוך היין ... **ואם סינן אותו קודם הפסח, מותר לשתותו בפסח בכל ענין**, אפילו יש כמה ימים משעה שנפל הפת לתוכו עד שעה שסננו, שאף שנפלט טעם הפת לתוך היין, הרי כבר התבטל בס' קודם הפסח, ואינו חוזר וניעור.

וממשיך אדה"ז¹⁸: וכשמסננו ... צריך ליזהר **לסננו בבגד עב קצת**, שלא יוכל שום פירור דק לעבור תוך נקבי הבגד. לפיכך, **אם נפל פת לתוך מי דבש, אם הוא עב קצת**, שלא יוכל שום פירור דק לעבור בגד שהוא עב קצת, **אין לו תקנה** לשתותו בפסח, אע"פ שהסיר ממנו את הפת שנפל לתוכו, שמא נשארו שם פירורין דקין.

9. ענין חשוב: כאשר התערב לפני פסח חמץ עם היתר, יבש ביבש, כגון חיטים שנפלו עליהם מים ונתבקעו ונתנגבו ונתייבשו, ואין ביקוען ניכר, בחטים יבשים כשרים, כך שהתבטל החמץ ברוב¹⁹, אם ישנו ג"כ ששים היתר כנגד החמץ, מותר קודם הפסח **לטחון את כל**

⁸ שם סע' ב'.

⁹ שו"ע אדמו"ר סי' תמ"ז סי"ח.

¹⁰ סי' תמ"ז ס"ד.

¹¹ תרומת הדשן סי' קי"ד.

¹² לשתות את היין.

¹³ בית יוסף בשם תשובות הרשב"א.

¹⁴ נ"מ לאוכלו אז, וע' אג"ק אדמו"ר הרשב"ח"ה אגרת א'קכד: קיצור פס"ד משו"ע רבינו נ"ע, עמ' רי"ח.

¹⁵ שו"ע אדמו"ר סי' רמ"ז סי"ח; ביאור הלכה ד"ה ונתבטל בששים (שם לשיטת השו"ע, שה"מ אפילו להתירו באכילה בפסח). ומוסיף שם אדה"ז בסוגריים: ואינו נקרא דבר שיש לו מתירין, דהיינו לאחר הפסח, כיון שאף לאחר הפסח, אין לו היתר אלא על ידי שיתבטל ברוב, שהרי החמץ שהוא עומד בעינו שעבר עליו הפסח אסור בהנאה.

¹⁶ ס"ק י"א.

¹⁷ סי' תמ"ז סכ"ד.

¹⁸ שם סכ"ה.

¹⁹ ע' שו"ע אדמו"ר סי' תמ"ב סי"ד.

החטים כדי שיתערבו²⁰, ואם אין ס' נגד האיסור (אלא רוב בלבד), יכול אפילו להוסיף חטים כשרים עד שיהיה ס' כנגד החמץ, ויטחון הכל ביחד כדי שיתבטל קמח החמץ בס', ויהיו החטים מותרים באכילה בפסח²¹.

דעה מחמירה עוד יותר:

10. ישנה שיטה²² לפיה אפילו לח בלח שהתבטל לפני פסח²³, חוזר וניעור בפסח.

ויש מחמירין עוד²⁴ דאפילו אם אין בתוך התערובת כלום מממשות החמץ אפילו משהו, אלא שנפלט לשם טעם משהו חמץ ונתבטל בתוכו קודם הפסח, הרי הוא חוזר וניעור בפסח. והסיק אדה"ז²⁵ ש"מי שרוצה להחמיר כאחת משתי סברות האחרונות, יחמיר לעצמו, אבל לא יורה כן לאחרים".

בפועל, כך הכריעו כמה אחרונים²⁶. וע' בפסקי תשובות²⁷ שכתב: ומכאן יתד ופינה למנהג חסידים ואנשי מעשה שמתנזרים מלאכול בפסח בבתי אחרים, ומונעים עצמם עד כמה שניתן ממאכלים ומשקים קנויים מבתי חרושת ומפעלים, ובפרט אלו המכילים תרכובות שונים, כי אם נחמיר לחומרא זו דחוזר וניעור, אפילו אם בלי שימת לב, יותז או יפול משהו חמץ לתוך אלפי אלפים נגדו, ונבלל שם, חוזר וניעור בפסח.

11. וע"ע באור לציון²⁸, שם שואל הרב המחבר ז"ל: מי שהכין יין במשך השנה עם סוכר שלא נבדק אם כשר לפסח, האם מותר להשתמש ביין בפסח? ותשובתו: אם יודע שהסוכר נארז בבית אריזה שלא אורזים שם קמח, היין מותר בשתיה בפסח, אולם אם נארז במקום שאורזים קמח, או שאינו יודע היכן נארז, לא ישתמש בו בפסח. ויצניענו לאחר הפסח.

²⁰ שם סע' ט"ז. ואין זה מבטל לכתחילה, כי כבר בטל החמץ – ע' קונטרס אחרון ס"ק י'. ובדומה כתב המ"ב ס"י תמ"ז ס"ק ל"ג: ואם היה ששים יכול לבטלו קודם פסח עד שיהא נימוח, ויהיה חשיב כלח, ואז מותר אף לאוכלו בפסח.

²¹ מדברי אדה"ז שם סע' ט"ז, בסוגריים.

²² רי"ץ גיאת (ח"ב ע' פ"ד), שו"ת הרשב"א ח"א ס"י נ"ג וס"י תפ"ה בשם תשובת רב האי, משמעות הרמב"ם פ"ד הי"ב [שכתב: דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל, או שאינו מאכל כל אדם, כגון התריאק וכיוצא בו, אע"פ שמותר לקיימו, אסור לאכלו עד אחר הפסח. ואע"פ שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא, הרי זה אסור לאכלו], לפירוש המ"מ, שכתב שכך ראוי לנהוג ולהחמיר. דעה זו מובאת בשו"ע ס"י תמ"ז ס"ד בשם ויש חולקים, וכן בשו"ע אדמו"ר ס"י תמ"ז ס"ב.

²³ והיה מותר באכילה בע"פ אחר חצות.

²⁴ פר"ח ס"י תמ"ז ס"ד, ע"פ ב"י סוס"י תנ"א; ט"ז ס"ק ל"א; טור ס"י תמ"ב בשם רב נטרונאי גאון; מובא בשו"ע אדמו"ר שם.

²⁵ שם.

²⁶ ע' כה"ח ס"י תמ"ז אות ע"ח, שאחרי שהביא את דעת הראשונים הנ"ל המחמירים, אך שאין זו דעת מרן, כתב: אמנם הפר"ח כתב דלענין דינא, קבלת הגאונים תכריע, וכ"ש להחמיר ... וכ"כ הברכי יוסף אות י"ד, דרוב החכמים נהגו דין חוזר וניעור. וכ"כ כפי אהרן ... דשגור בפי כל יושבי ירושת"ו דמנהגינו כמאן דאית ליה חוזר וניעור ... כן מנהג בני טורקייא.

²⁷ ח"ה מהדורת תשע"ט עמ' קמ"ד הערה 95.

²⁸ ח"ג פ"ח ס"א, עמ' צ"ח.

ובהערות שם ביאר, שעל אף שמרן פסק בסתם בסימן תמ"ז²⁹ שחמץ שנתבטל לפני פסח אינו חוזר וניעור, וכנ"ל, הרי שבסימן תמ"ב³⁰ פסק כרמב"ם, וז"ל: דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל או שאינו מאכל כל אדם, כגון התריאק"ה וכיוצא בו, אף על פי שמותר לקיימו, אסור לאכלו עד אחר הפסח, ואף ע"פ שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא, הרי זה אסור לאכלו.

ובביאור החילוק בין שתי ההלכות, הביא כמה חילוקים שהביאו האחרונים: (1) יש שחילקו בין דבר שנתערב מאליו, שאינו חוזר וניעור, לדבר שמערב בידים, כמו תריאק"ה, שחוזר וניעור. (2) ויש שתרצו שתריאק"ה שונה, דהוי דבר מעמיד. (3) ויש שחילקו בין ממשו של חמץ שחוזר וניעור, לטעמו של חמץ שאינו חוזר וניעור.

אך כתב האול"צ שתירוצים אלו נראים לו דחוקים, כי מבואר בב"י שדעת הרמב"ם שאמרינן חוזר וניעור, והרי ברמב"ם המקום היחיד בו דן בענין הוא לגבי ענינו דתריאק"ה, ולכן ללאור גם השו"ע שהביא את דברי הרמב"ם סובר לכאורה בצורה גורפת שאמרינן חוזר וניעור. ועפ"ז כתב האור לציון לחלק, שדעת השו"ע להחמיר כאשר הדבר קל (כמו תריאק"ה שאין נגרם שם הפסד, ומעין דבר שיש לו מתירין), אך להקל כאשר יש הפסד ויזרק המאכל.

אך להשלים את התמונה, נציין שלדעת האור לציון, יש להחמיר כאשר ישנה סבירות שהיתה תערובת חמץ לפני פסח, "ואולם במקום שאין חשש סביר שהסוכר נארז עם קמח, אין לחוש בסתם שמא נתערב בו חמץ, דהרי קיי"ל דאחזוקי איסורא לא מחזקינן". ובדומה פסק בהמשך³¹ לגבי בשר ועופות שהוכשרו לפני הפסח ללא השגחה מחשש חמץ, שמותרים באכילה בפסח. ועוד שם בהערה, ש"מלח שלנו היום, אין לחוש בו לחמץ".

12. יש להעיר שדעת אדמו"ר הזקן³² ביישוב סתירת מרן אינה כמסקנת האור לציון, אלא שלגבי תריאק"ה יש להחמיר כי זהו דרך תיקון עשייתו.

²⁹ ס"ד.

³⁰ ס"ד.

³¹ אול"צ שם עמ' ק"א.

³² ע' סי' תמ"ב בקונטרס אחרון ס"ק ה'.